

Narratief: de leraar van vandaag en morgen

In het lectoraat 'de wendbare onderwijsprofessional' zijn we met elkaar op zoek gegaan naar de leraar van vandaag en morgen. Wat vraagt het docentschap van de professional en welke bewegingen zijn hierin zichtbaar in het voortgezet en middelbaar onderwijs?

Het docentschap vraagt allerlei soorten kennis, vaardigheden, strategieën en attitudes. De complexiteit van onderwijzen wordt door Doyle (1986) omschreven aan de hand van de volgende kenmerken: het vraagt om onmiddelijkheid, openbaarheid, multidimensionaliteit, gelijktijdigheid, onvoorspelbaarheid, historie. De uitdaging is om het docentschap, ook op de lerarenopleiding, simultaan in samenhang te bestuderen vanuit meerdere perspectieven en de integratie daarvan (Brok, 2011). Ter illustratie: denkende aan de kwaliteiten 'relatie, competentie, autonomie' (Stevens). Wanneer je als professional zeer vakinhoudelijk bekwaam bent, echter niet in staat bent om vanuit pedagogische tact een professionele relatie met de leerling / student' aan te gaan is het de vraag of je in docentschap je vakinhoudelijke expertise rendeert om de leerling tot leren te brengen. Om goede feedback te kunnen geven die ook ontvangen wordt door de lerende is een vertrouwensband noodzakelijk. Leren vindt plaats in het hoofd van de leerling. Immers, jouw lesstof en werkvorm kunnen heel uitgekiend zijn, maar als leerlingen er met hun hoofden niet bij zijn, leren zij niets.

Cross over view van de expedities vertaald naar het curriculaire spinnenweb

Tijdens het lectoraat zijn we middels expedities naar allerlei scholen waarbij naast kwalificatie ook socialisatie en persoonsvorming een grote rol krijgt in het onderwijs gaan kijken en onderzoeken vanuit eenzelfde model: Het curriculaire spinnenweb (van den Akker, 2003). Deze zoektocht was vooral practice based. Wat zien we in de praktijk dan gebeuren, hoe ziet het onderwijs er daar uit en hoe wordt dat ervaren door docenten en leerlingen/studenten?

In onderstaand schema doorloop ik het curriculaire spinnenweb en beschrijf ik vanuit een cross over view de beelden die ik opgedaan heb bij de expedities op de scholen. Voor de leesbaarheid werk ik daarbij met een letter die de school aanduidt.

	School A: Odulphus Havo, Tilburg	School B: De nieuwste school (mavo- havo-vwo), Tilburg	School C: Ruivenmavo, Berkel Enschot	School D: Vathorstcollege, Amersfoort (mavo-havo- vwo),	School E: Vmbo Ravelijn, Steenbergen met Agora afdeling	School F: Koning Willem 1 college, IBS MBO	School G: ROC Tilburg, Electrotechniek en kappersopleiding (MBO
Leerdoelen	Naast kwalificerende doelen zetten al deze scholen ook expliciet in op socialiserende doelen en persoonsvorming. Vaardigheden (Future skills) waren ook opgenomen in de beoordeling (A,B,C,D,E(Agora),F,G). Wat opvalt is dat docenten (in school- en teamverband) zelf kritisch nadenken over de leerdoelen. Ze construeren de leerdoelen zelf (B, D, F, G), samen met de leerling (E (Agora), dan wel met behulp van hun onderwijsconcept (C (Kunstkapskolan), A). In ieder geval volgen ze hierbij niet 'blind de methode' en zijn deze docenten zelfbewust van de formulering en vormgeving van de leerdoelen en de wijze van groepering van de leerdoelen (vakkenintegratie / projecten / beroepsgerichte koppeling). Daarbij is minder focus op feitenkennis en meer focus op procedurele kennis zichtbaar. De leerdoelen worden expliciet gemaakt voor de leerlingen en vormen het uitgangspunt in leerprocessen, waarbij in het leerproces tussentijds teruggeblikt wordt op de leerdoelen (formatief evalueren).						

Leerinhoud	Op basis van de leerdoelen construeren de docenten onderwijsarrangementen waarbij ze zelf (mede) ontwerper zijn van het onderwijs (A,B,C,D,E,F,G). De leerinhoud wordt soms ook digitaal aangeboden in een learning portal(C,D,E,F) en biedt de leerlingen de ruimte om gepersonaliseerd te gaan leren vanuit divergente differentiatie (C,F,G). De leerinhoud werd (ook) aangeboden vanuit vakkenintegratie / projecten / een beroepsgerichte koppeling (A,B,C,D,E(agera),F,G)
Leeractiviteiten	Kenmerkend is het werken vanuit hoofd, hart en handen. Er werd expliciet en intensief gewerkt aan future skills/ (21e eeuwse vaardigheden). Denk aan: leeractiviteiten boden veel ruimte voor samenwerking (al deze scholen), presenteren (al deze scholen), authentieke toepassingsopdrachten (B,C,D,F,G), onderzoekend leren (A,B,D,E,F,G) . In sommige scholen kregen leerlingen deels / volledig autonomie in het zelf creëren van leeractiviteiten bij de gestelde doelen (E(agera), G(electrotechniek)).
Docentrollen	De docent is naast instructeur en vakexpert steeds meer ook onderwijsontwerper, coach en een teamspeler. Op al deze scholen is de samenwerking tussen docenten toegenomen en is het docentschap geen koninkrijk in eigen paleis (ik en mijn klas). De energie, passie en het werkplezier van de docenten vond ik opvallend. Ik had de persoonlijke indruk dat het gevoel van zelfeffectiviteit van zowel de individuele docent als van het team opvallend hoog was. Als je samenwerkt met anderen, moet je tijd en moeite investeren in overleg met je teamgenoten en in coördinatie van het werk. In kleine multidisciplinaire teams werd ook de lerende organisatie van dat team zichtbaar door bijv. de dagelijkse check-in van de Ruivenmavo. Er werd met elkaar samen zorg gedragen voor de totale ontwikkeling van de leerling en niet vanuit sec het eigen vakgebied. Samen over leerlingen/studenten praten is de norm en vindt intensief plaats. Vakoverstijgend werken en projectwerk maakt de onderwijstaak dusdanig complex en samenhangend dat het loont om met anderen te werken.
Bronnen & materialen	Aangezien de docent steeds meer (mede) ontwerper van het onderwijs is op deze scholen, is ook de diversiteit van het gebruik van bronnen&materialen hoog. (A,B,C,D,E,F,G). Hierbij zag je een variatie van methodieken, boeken, internet, learningportals en de omgeving (authentieke context voor projecten).
Groeperingsvormen	De groeperingsvorm wordt meer flexibel en variabel op de school vanwege instructies afgestemd op het niveau (je kon op een ander niveau werken dan waar je vanuit je mentorgroep bij ingedeeld was (E) dan wel dat er gekozen werd voor een grotere groeperingsvorm met meerdere professionals die vanuit inzet op hun expertise en talenten samenwerkten (D,E,F,G).
Leeromgeving	Daar waar de autonomie van de leerling/student toeneemt en er meer met docententeams samengewerkt wordt, zie je ook veranderingen in leerlandschappen. Grotere onderwijsomgevingen (D,E,F,G) dan wel leerlingen die hun eigen onderwijsomgeving hebben waar de docent naar toe beweegt (B,D). Stilteruimtes /mediatheken konden daarbij opgezocht worden als de leerling daar behoefte aan heeft (C,F). Anderssoortig meubilair dat flexibiliteit bij zich heeft en ook ruimte biedt aan anderssoortige activiteiten zoals een bank (F en E(Agora) in de onderwijsruimte zie je langzaam opkomen. Vanuit mijn expertise in het basisonderwijs met dergelijke concepten vond ik dat bij de door ons bezochte scholen hier relatief nog weinig op ingezet was en vond ik de leeromgeving inrichting nog niet passen bij het concept dat ze beoogden (A,B,C,D,E).
Tijd	Roostering is steeds meer georganiseerd in grotere onderwijseenheden waarbij docenten ook gelijktijdig samen aan een grotere groep leerlingen/studenten zijn gekoppeld (C,E, F,G). Tevens is de hoeveelheid tijd die besteed wordt aan mentoring / coachingsgesprekken opvallend hoger op deze voortgezet onderwijs scholen (A,B,C,D,E) vergeleken met de meeste andere voortgezet onderwijs scholen, waarbij de nieuwste school er ver in uitsprong (B). Meestal was het

	<p>mentorschap verweven als generieke taak bij de docenten (A,C,D,E) en bij de nieuwste school (B) was het een functie waarbij de mentor meestal enkel met mentorschap werkzaam was (specialisme).</p> <p>Er werd ook steeds meer flexibiliteit ingebouwd waarbij de leerlingen autonomie krijgen om zelf te bepalen welke verwerking van welke vakken ze aan het maken zijn wanneer ze geen instructie hebben (D,E,F,G). Niet schoolgerelateerde activiteiten werden daarbij geaccepteerd (F) om te doen, zoals met elkaar even een partijtje kaarten. De leerinhoud was digitaal meestal beschikbaar waardoor leerlingen 24/7 vooruit konden met hun leerprocessen.</p>
Toetsing	<p>Al deze scholen zijn bezig om stappen te maken op weg naar formatief evalueren. Sommige scholen gaven nog cijfers (A,E), maar feedup, feedback en feedforward aanpakken zijn bij alle scholen groeiende. De persoonlijke vooruitgang en prestaties stonden centraal. De feedback focus lag daarbij steeds meer op de vooruitgang en niet op gemaakte fouten. Leerlingen/studenten geven elkaar feedback aan de hand van de gestelde doelstelling (G).</p> <p>Opvallend is dat op deze voortgezet onderwijs scholen de bovenbouw meer op de traditionelere, docentgestuurde aanpak terugpakt vanwege het centrale eindexamen en dat daar de kwalificatiefocus de boventoon gaat voeren (A,B,C,D,E).</p>

Mijn visie op het docentschap

Als lerarenopleider vind ik het belangrijk om ook theoretisch op zoek te gaan naar onderbouwingen van onderwijsaanpakken vanuit onderwijsonderzoek en wil ik in de toekomst mezelf naast lerarenopleider ook meer zelf in een onderwijsonderzoekersrol gaan zetten, vandaar mijn deelname aan het lectoraat en mijn ambitie om te gaan promoveren.

In mijn zoektocht naar 'het docentschap' ben ik geïnspireerd geraakt door het boek 'op de schouders van de reuzen (Kirschner, 2019). Iedere onderwijsvorm vraagt om effectieve instructiemethoden met een krachtige combinatie tussen beheersingsleren en voorkennisactivatie. Er staan handige vanuit onderzoek onderbouwde inzichten in dit boek beschreven, waar ik in onderstaande deel van het narratief op terug grijp.

Ongeacht het onderwijsconcept, leren vraagt ook om effectieve instructies. Ik zie veel meerwaarde in de expliciete directe instructie aanpak waarbij controle op begrip via een wisbordje of digitaal programma (zoals Lessonup) leidt tot controle op begrip gedurende de instructie. Modelling vormt hierbij ook een belangrijk onderdeel vanuit het perspectief dat je goed kunt leren door de kunst van experts af te kijken. Door veel hardop voor te doen worden denkprocessen duidelijk en weten leerlingen wat ze moeten doen. Ook leerlingen dienen veel hardop denken toe te passen (bij voorbeeld door samenwerking). Ook procedurele kennis en vaardigheden vraagt om modelling. Om effectief te kunnen samenwerken dien je te leren en te ervaren hoe je eigenlijk samenwerkt waarbij je ook gespreksvormen oefenen. Om tot onderzoekend leren te komen dienen we leerlingen eerst deze aanpak aan te leren. Als leren onderzoeken het doel is, kun je leerlingen beter eerst uitgewerkte voorbeelden laten zien over hoe je goed kunt onderzoeken. Evenmin leren leerlingen problemen oplossen door dit zelf, zonder jouw voorbeeld, te doen. Alleen experts kunnen dat, beginners hebben instructie en begeleiding nodig. Instructie, veel voordoen en uitgewerkte voorbeelden geven zijn belangrijk als je leerlingen iets nieuws wilt aanleren. Om tot zinvolle leeractiviteiten te komen is het belangrijk dat jij leerlingen voordoet hoe ze dingen moeten aanpakken (procedurele kennis). Hebben leerlingen de procedures onder de knie, dan kun je de sturing afbouwen. Op dat moment hebben uitgewerkte voorbeelden minder effect op het leren en kan de autonomie en zelfsturing voor de leerling toenemen en kan je leerlingen meer uitdagende en complexere taken laten uitvoeren of meer levenschte en gevarieerdere problemen laten oplossen. Op die manier leren zij situaties beter herkennen en kunnen zij in het vervolg de juiste oplossing sneller uit hun langetermijnegeheugen ophalen. Als je leerlingen ziet

ploeteren, hebben ze nog begeleiding nodig. Als ze de basis eenmaal onder de knie hebben, kun je de teugels laten vieren. Als ze weten wat ze moeten doen, kan ervaringsgericht werken en onderzoekend leren voor de leerlingen leuk en leerzaam worden. Naar mijn idee dient dit soort inzichten nog sterker in het handelen van leerkrachten tot uiting te komen en gebeuren dergelijke leerprocessen (zoals onderzoekend leren, samenwerken) nog te weinig onderbouwd/ doordacht en effectief. Dit viel me ook op tijdens onze schoolbezoeken. Denk aan inzichten zoals:

-Bij de instructie is het effectief om leerlingen eerst enkele uitgewerkte voorbeelden te laten bekijken dan hen na je instructie meteen zelfstandig aan het werk te zetten (worked examples effect; Sweller, 2006). Hierbij ben ik van mening dat instructie op een hoger niveau kan (bijvoorbeeld met de leerlingen in de klas). Individueel verwerken dient in de zone van de naaste ontwikkeling te zijn. Daar waar je als docent merkt dat de doelen van de instructie te moeilijk zijn voor een leerling bij de instructie, pas je de individuele verwerking aan naar een lager niveau.

Tijdens de schoolbezoeken heb ik mooie voorbeelden van peer tutoring en werken in kleine groepen gezien, wat volgens Hattie (2014) een effectieve vorm kan zijn. Bij het organiseren van leren kan samenwerken zinvol zijn omdat de leerlingen daarbij denkstappen articuleren, zo wordt betekenisverlening een sociaal proces. Ze moeten immers samen op zoek naar een oplossing en hiervoor moeten ze het eens zijn over wat in deze bepaalde situatie nodig is om het probleem op te lossen. Leerlingen /studenten kun je motiveren door aan te sluiten bij hun natuurlijke manier van leren. Denk aan leerdoelen verbinden aan zaken waar leerlingen van nature al op gefocust zijn, zoals de directe leefomgeving of sociale processen. Op de door ons bezochte scholen zag ik daar al veel aandacht voor, bijvoorbeeld bij authentiek of betekenisvol leren waarbij verbinding gezocht wordt tussen de leerdoelen en de leefwereld van leerlingen. Door het te laten lijken op alledaags leren en vandaar uit op te bouwen naar een abstractie: van authentiek, contextgebonden oefenen naar een abstracter niveau. Informatie onthoudt je namelijk beter als je deze zowel verbaal als non-verbaal verwerkt. Zo draag je eraan bij dat nieuwe, te verwerven kennis een plek krijgt in de kennis die leerlingen al hebben, dus om de nieuwe kennis te integreren in de kennisschema's die de leerling al in zijn hoofd heeft.

In de bezochte scholen viel me op dat het 'leren' centraal stond in plaats van het 'weten': leerlingen zien dan in dat ze kunnen groeien en dat kennis en kunde geen aangeboren eigenschappen zijn. De nadruk lag vaak op het proces van leren en de (intensieve) coaching die daarop plaats vond in plaats van op de uitkomst. Onderwijzen is namelijk niet alleen lesstof overdragen, maar vooral ook kijken wat de leerling met die stof doet. Het vraagt om didactische coaching met vragen als waar zit deze leerling nu, wat weet hij, hoe denkt hij, hoe pakt hij dat aan en hoe kan ik hem verder op weg helpen? Immers, de manier waarop leerlingen leren, bepaalt hoe en wat zij leren. In de feedback dient daarbij aandacht te zijn voor het leren en het leerproces zelf. Vanuit een onderzoekende coachende houding kun je met vragen en opdrachten het leren sturen in de door jou gewenste richting. Bij het didactisch coachen laat je leerlingen ook hardop denken, zo wordt snel duidelijk waar voorkennis al correct is en waar je deze moet bijstellen. Zo kun je beginners een stapje verder brengen in het leren denken als een expert. In ieder geval is het bij de verwerking belangrijk dat het passend is bij zijn niveau. Zelfstandig leren is niet iets wat leerlingen spontaan kunnen, ze hebben begeleiding nodig bij het zelf maken van keuzes voor hun leerproces. Dit vraagt om pedagogische coaching. Zelfeffectiviteit is van invloed op de cognitieve processen tijdens het leren. Het vertrouwen in eigen kunnen bepaalt in hoge mate de doelen die een leerling zichzelf stelt en de oplossingsstrategieën die hij of zij kiest. Ook hierbij is weer een cruciale coachingsrol voor de docent weggelegd.

Ik wil graag bijdragen aan de leraar van vandaag en morgen die zorgzaam, directief, gezaghebbend, actief en met passie betrokken is bij het doceren en leren van zijn leerlingen/studenten. Voeg daar nog een zeer gedegen kennis aan toe, wat nodig is om elke leerling/student betekenisvolle feedback te kunnen geven, waarmee hij precies kan nagaan en bepalen of de gekozen aanpak echt werkt. We weten dat de leerkracht er toe doet en wat leerkrachten weten, doen en belangrijk vinden van het grootste belang is in het onderwijs'. Hopelijk kan ik met het lectoraat nog meer 'concretisering' diepgang brengen in het beeld van het leraarschap van vandaag en morgen. Vanuit mijn interesse in de veranderende rol die ik zie in de 'samenwerking' van de leraar / onderwijsprofessionals bij het onderwijs wil ik me daar de komende periode verder in gaan verdiepen en mijn beoogde promotie traject op gaan richten.